

ОСНОВНИ ТРУДНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ ПРЕД МАЛКИЯ И СРЕДНИЯ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ И ПОЛИТИКА ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕТО ИМ

Посочени са някои от основните трудности и ограничения пред малкия и средния бизнес в България в условията на преход и са обособени две главни групи проблеми, свързани с институционалната и законовата среда и с бизнес средата.

Акцентирано е на държавната политика за преодоляване на институционалните ограничения и икономическите проблеми. Подробно са разгледани политиките за преодоляване проблемите на малкия и средния бизнес в областта на финансирането и кредитирането, в данъчно-осигурителната сфера, в сферата на търговската и митническата политика.

Защитена е позицията, че развитието на малкия и средния бизнес и малките и средните предприятия като негова организационна форма трябва да бъде приоритетно направление в икономическата политика на държавата.

Основните цели на осъществявания у нас преход към функционираща пазарна икономика са реструктурирането на икономиката, макроикономическа и финансова стабилизация и постигането на устойчиви и дълготрайни темпове на икономически растеж. Безспорна е ролята на малкия и средния бизнес² при реализацията на тези цели. Малките и средните предприятия (МСП) като организационна форма на малкия и средния бизнес са средство за решаването на определени социално-икономически проблеми. Тяхната роля в процеса на присъединяване на българската икономика към тази на Европейския съюз е свързана с мястото, което те заемат в стратегията на структурната трансформация и появата на нови частни предприятия.

Участието на МСП в националните стопански структури и ролята им на инструмент на икономическата политика обуславят необходимостта от позадълбоченото им изследване. Всичко това налага разкриване на пречките, трудностите и бариерите пред малкия и средния бизнес и намиране на подходи и средства за тяхното преодоляване.

¹ Йордан Василев е гл. асистент в Стопанска академия "Д.А.Ценов" – Свищов, катедра "Обща теория на икономиката", тел: (+ 359 631) 279 256, e-mail: jvassilev@dir.bg.

² Когато използваме понятието "малък и среден бизнес" нямаме предвид неговата успешност, а само размерността и потенциала му. Размерната структура на икономиката предполага съществуването на предприятия с различни размери – малки, средни и големи, образуващи съответната размерна група. Малките и средните фирми въпреки, че не могат да гарантират устойчиво и трайно развитие на българската икономика без водещи големи предприятия, са необходими структурни единици за ефективно развитие на икономиката.

I. Основни трудности и ограничения пред малкия и средния бизнес в България

Една от основните научни задачи, които си поставяме с това изследване е да се идентифицират основните групи проблеми, които затрудняват малкия и средния бизнес и МСП в България в условията на преход и върху основа на съпоставка на различни становища да оформим конкретни възгледи на политиката за преодоляване им.

Идентификацията на проблемите на малкия и средния бизнес може да се осъществи преди всичко в две направления: върху основата на специални статистически и теоретични изследвания и на базата на данни от различни анкетни проучвания.³ Конкретните проучвания обаче може да се направят в различни плоскости в зависимост от целите и задачите, които си поставя едно или друго изследване.

Може да се обособят следните направления за идентифициране на проблемите:

A. От гледна точка на равнището, на което се проявяват.

1. Свързани с дейността на отделното предприятие;
2. Възникващи на браншово (отраслово) равнище;
3. Възникващи на макроравнище.

Дейността на отделното предприятие е зависима от обективни за нея фактори, определящи специфичната браншова ситуация и отнасящи се до общите условия на средата, в която функционират. Например, стесненият вътрешен и външен пазар се възприема като ключов фактор, влияещ както върху цялостното функциониране на малкото или средното предприятие, така и върху някои съвсем конкретни и по-частни въпроси (напр. по-високите изисквания на банките спрямо осигуреността на отпусканите кредити, които трябва да компенсират ниската им ликвидност).

Б. От гледна точка на характера на идентифицираните проблеми, се разграничават няколко по-важни проблемни сфери (икономически, политически, правни, управленско-организационни, социални, етични и т.н.). Преплитането на различните аспекти на проблемните ситуации, с които се сблъскват МСП, прави едностранчивите решения неефективни. Доброто законодателство, например, само по себе си не може да заработи, ако е деформирана икономическата мотивация на стопанските субекти, ако е поставена под въпрос легитимността на управляващия елит, или ако държавната администрация е тромава и бюрократизирана.

В. От гледна точка на техния обхват и източник, проблемните ситуации могат да се определят като:

1. Местни;
2. Регионални;

³ Вж. Тодоров, К., М. Балтов, К. Коларов, А. Желязков и др.. Резултати от изследването на холандския ЕИМ, проведено в България като изследователски проект "Развитие на предприемачеството и дребния бизнес в България" (1993-1995). София: ЕСБИД-УНСС. Две изследвания на частния бизнес са проведени по единна методика през 1991 г. и 1997 г. от групата по социология на бизнеса при СУ "Св. Кл. Охридски". (Вж. Цв. Давидков, Икономика, бр. 2-10, 1998, поредица "Предприемачество и малък бизнес". Трето изследване "Малкият и среден бизнес в България" е проведено от Съюза за стопанска инициатива на гражданите през 1996. Вж. "Развитие на МСП в България", София, "Информа Интелект" ООД, 1996, с. 9.)

3. Национални;
4. Наднационални (глобални).

Правилното локализиране обхваща на проблемните ситуации очертава алтернативните начини за въздействие, институциите, които могат да влияят върху решаването на проблемите, както и възможностите и ограниченията на предлаганите решения.

Г. В зависимост от съдържателната и функционалната характеристика на идентифицираните проблеми те се групират преди всичко в няколко тематични сфери:

1. Финансирането и кредитирането на МСП;
2. Взаимоотношенията на МСП с държавата;
3. Данъчно-осигурителната система и държавната политика в тази сфера;
4. Търговската и митническата политика и др.

Относно идентификацията на проблемите са правени изследвания от Фондацията за развитие на предприемачеството пред 1996, 1997 и 1998 г.⁴ За тези проучвания е характерно, че подходът и изводите на представителите на различните икономически субекти (собственици на МСП, представители на браншови асоциации, финансови институции, министерства и държавни ведомства) в много случаи е различен при обсъждането на едни и същи въпроси. Други изследвания⁵ направени през последните години са фокусирали вниманието си върху определени насоки на проблемите, с които се сблъсква малкия и средния бизнес.

Смятаме, че многобройните трудности и ограничения пред малкия и средния бизнес могат да бъдат сведени до две главни групи:

А. Трудности свързани с институционалната и законовата среда, осигуряваща развитието на този бизнес (правова и административна среда, консултантски услуги, регионални бизнес центрове, бизнесасоциации и т. н.) и

Б. Трудности свързани с бизнес средата.

Някои от основните пречки пред малкия и средния бизнес⁶ у нас свързани с липсата на подходяща институционална и правова среда са:

1. **Липса на благоприятен законодателен климат за развитието на бизнеса и в частност на МСП**

Законодателството на национално, регионално и местно равнище е незадоволително и твърде често се променят законите и разпорежданията.

⁴ Вж. Прокопиев, И. и Л. Василев. Предприемачите – между добрите намерения и неясните обещания.- Капитал, № 47, 24-30 ноември 1997, с.32-33. и Павлов, В. Състояние и перспективи за развитието на МСП. Център по качество, производителност и мениджмънт, С., 1999, с. 31.

⁵ Вж. Дамянов, А. Релация: Гъвкави и твърди бариери пред фирмите – потребност от обучение по предприемачество. – Бизнес управление, 1999, N 4, с.10-19. за проучване направено през 1999 г. от "Център за обучение по предприемачество" към СА "Д.А.Ценов" – Свищов; МСП и конкурентоспособност. ЦИР, 2001. Агенция Икономика, 2001; Условия за развитие на сектора на микропредприятията в страната(статистически данни), София, НСИ, Пари 2000, МСП в Република България през 1998 година(статистически анализ), НСИ, София, 2000.; Huang, H. and A. Brown. An Analysis and Classification of Problems in Small Business. International Small Business Review, 1999, N 1, с. 73-85.

⁶ При групирането на пречките и трудностите пред малкия и средния бизнес са ползвани определени идеи от Матеев, М. Проблеми и перспективи за развитието на малкия и средния бизнес в България. – Банки Инвестиции Пазари, 1998, N 5.

Това е пречка и за привличане на чужди инвестиции в МСП, а те са необходимост за интернационализиране на дейността им. Законовата рамка за развитието на малкия и средния бизнес е нестабилна и ненадеждна, а бюрокрацията е голяма. Проблемът за бюрокрацията обхваща както въпросите, свързани с издаването на многобройни разрешителни, лицензи и др., които в много от случаите са необходими и не са просто чиновническа приумица, така и склонността на държавни и общински служители да вземат подкупи. Този проблем има основно значение не само за развитието на МСП, но и за бизнеса. Намаляването на бюрокрацията подобрява условията за предприемачество в страната като намалява разходите за осъществяване дейността на предприятията и така може да съдейства за повишаването на притока на инвестиции в страната.

2. Националната, регионалната и местната администрация

Администрацията във всички страни е сериозна бариера за малкия и средния бизнес. Липсата на прозрачност при вземане на решения, на координация между структурите на различните равнища, на административен опит и мотивация водят до корупция на държавните служители. Много по-трудно обаче е да се измерят негативните ефекти на явлението. Съществуват многобройни опити за оценки и рейтинги. Центърът за икономическо развитие⁷ участва в изследване за конкурентоспособността на икономиката в рамките на Световния икономически форум, където България е класирана и по показателя корупция. В това изследване са включени няколко показателя за оценка на корупцията: неплащане на данъци, разпространеност на подкупи сред висши служители, престъпност, ниска ефективност в действията на полицията, корумпираност на съдебната система и държавната администрация. На основата на тези показатели е направен обобщен рейтинг за корупция. България е на 50-то място между 59 страни. Сред последните 20 държави между 39-то и 59-то място са всички бивши социалистически страни (без Унгария).

Очевидно корупцията и престъпността са особено характерни за преходния период и са сериозен проблем за всички държави от ЦИЕ. Правителството прави необходимите стъпки чрез законодателството, което предлага, за да ограничат възможностите за корупция на държавната администрация. Показателни за това са Закон за държавните поръчки, Закона за държавния служител, измененията в Търговския закон, с които се цели усъвършенстване на процедурите по ликвидация и несъстоятелност, Решението на Министерския съвет за облекчаване на лицензионните, разрешителните и регистрационните режими и други актове.

3. Липса на управленска и финансова култура на мениджърите от различните равнища на предприятията

Често отсъства достатъчен управленски опит и знания, както и необходимата квалификация. Тази липса е съществена в различни области, като например стандартизацията, ценообразуването, маркетинга, изпълнението на договорите и управлението и планирането на бизнеса. Съществува необходимост от създаване на специализирани центрове и програми за обучение и преквалификация (вкл. и дистанционно) на

⁷ Вж. по- подробно Икономическата цена на корупцията, Коалиция 2000, ЦИР, 1999, с. 112.

мениджърския състав на МСП. Появява се нужда и от изграждане на нова финансова и предприемаческа култура.

4. Незадоволително състояние на инфраструктурата, проблеми с информацията, липса на компютри и достъп до глобални информационни мрежи

МСП са затруднени в достъпа до комуникационни услуги. Пътищата са лоши, а монополите в областта на комуникациите, енергетиката и комуналните услуги допълнително увеличават производствените разходи на МСП. Много от собствениците им не са подготвени да използват компютри за тяхната счетоводна, управленска и маркетингова дейност. МСП имат затруднения при набавянето на обща икономическа и пазарна информация поради: все още ненадеждна стопанска статистика и преустройващи се структури. Недостатъчното развитие на фондовата и стоковите борси и тържища създава допълнителни проблеми. Все още ограниченият достъп до регистрите и липса на информация за отделните фирми, намеренията на местните органи на властта и правителството също създават трудности.

5. Нелоялна конкуренция и престъпност

Все още не съществува стриктен контрол при нарушаване на Закона за конкуренцията. Високият относителен дял на престъпността е проблем, особено за развитието на чуждестранните предприятия у нас, както и за персоналната сигурност на бизнесмените. Корупцията и престъпността налагат разходи, които намаляват наличния капитал за инвестиране и ограничават способността на предприятията да развиват нови дейности. Много МСП предпочитат да работят в "сивата икономика" или да не се развиват не само за да избегнат официалните данъци, но и за да се спасят от рекет.

Б. Някои от основните пречки пред малкия и средния бизнес у нас свързани с бизнес средата:

1. Затруднен е достъпът до кредитиране поради нежеланието или липсата на опит в банковата система при обслужването на този тип клиенти. Слабо са развити схемите за алтернативно финансиране. Що се отнася до финансови ресурси обаче, предприемачите са принудени да разчитат на собствените си сили, които компенсират липсата на външни източници.

МСП нямат адекватен на нуждите им достъп до информация за кредитни линии или друг вид финансова помощ, предоставяна от международни финансови институции. Голяма част от предприятията не желаят да използват заем за разширяване на експортните си дейности, инвестиции и започване на нов бизнес поради високите лихви по кредитите.

2. Липсва опит в използването на консултантски услуги за получаване на достъп до финансови източници или при подаване на предложения за кредит.

Въпреки острия недостиг от финансови средства, изпитван от МСП, твърде малка част от тях са кандидатствали за банков кредит. Търсенето на кредитен ресурс е било потиснато донякъде и от условията за отпускане на самите кредити. Вероятно изискванията на търговските банки за обслужване на отпусканите кредити (обезпечение, срокове и др.) са високи за тези предприятия, както и цената на кредитите, измерена с реалната лихва по тях, се задържа твърде висока поради все още големия кредитен риск в страната.

3. Високо данъчно равнище в България и липса на достатъчно платежоспособно търсене. След постигането на известна макроикономическа и финансова стабилизация в страната значението на този проблем, както и на проблема за нестабилността на ценовата динамика е намаляло.

Посочените трудности и ограничения налагат необходимостта от провеждането на специална политика за преодоляването им. Особено важна в това отношение е ролята на държавата.

II. Държавна политика на преодоляване законовите и институционалните ограничения пред малкия и средния бизнес

Едно от задължителните условия за успешен бизнес са ясни правила за всички участници. В процеса на присъединяване на страната ни към Европейския съюз е необходимо съгласуване на всички закони и подзаконовни нормативни актове за бизнеса с тези на Общността. Глава 16 "Малки и средни предприятия" беше затворена, но това не означава, че законодателството ни в тази област е свършено и преговорите по нея са приключени. Тя може винаги да се отвори в случай на необходимост.

Може би една от причините най-накрая да бъде приет Закон за МСП бяха предстоящите преговори с Европейския съюз по тази глава. Макар и не напълно свършен приемането на Закона беше първа стъпка към слагане на ред в законодателството в това отношение и осигуряване на благоприятна институционална, нормативна и финансова среда за създаване и развитие на МСП в Република България.⁸

Законът има редица постижения:

1. Съвсем точно са дадени количествените критерии за определяне на микропредприятията, малките предприятия и средните предприятия. Те се основават на кумулативни изисквания - горни граници за средносписъчната численост на персонала, годишен оборот или стойност на дълготрайните материални активи и качественият показател – независимост. Законът обаче не дава отговор на въпроса, какво е предприятието, при което има различия в изпълнението на отделните критерии и ако за едни от критериите то е малко, за други - средно, а за трети - голямо и следва ли да ползва привилегиите според ЗМСП? В Годишен доклад за 2000 г. на Европейската комисия за напредъка на България в процеса на присъединяване се отправя препоръката "Дефиницията на ЕС за МСП и особено аспектите, свързани с определенията за размера на микро-, малки и средни предприятия, трябва да бъдат въведени в българското законодателство за МСП".⁹

2. Много подробно е определен статутът на Агенцията за МСП и нейните основни функции и правата и задълженията на председателя на Агенцията. Създава се Консултативен съвет за МСП като държавно-обществен съвещателен орган и Насърчителна банка.

3. Подробно са разгледани мерките за финансово подпомагане на дейностите по насърчаване създаването и развитието на МСП и програмите за това. Тази част е много добра, но трудно би могла да се изпълни.

⁸ Вж. Закон за МСП. ДВ бр. 84 от 99 г., изм. ДВ бр. 80 и 92/2000 г., и доп. ДВ бр. 42/2001.

⁹ Годишен доклад за 2000 г. на Европейската комисия за напредъка на България в процеса на присъединяване. <http://www.evropa.bg/download/regrep2000bg.zip>

4. Разгледани са условията за участие в приватизацията и предоставяне под наем на имоти.

След приемането на ЗМСП, Правилник за прилагане на закона и Закон за занаятите може да се смята, че изграждането на институционалната рамка за прилагане на законите, уреждащи дейността на МСП е завършило. Някои институции съществуват още отпреди 1989 г., а други като Конституционния съд, Висшия съдебен съвет и Комисията за защита на конкуренцията, Нотариалната система, бяха създадени през последните години.

Ефективността на институциите е толкова важна, колкото и наличието или липсата им. Един начин да се засили институционалната ефективност в страната е да се разработи единна система от вътрешни правила за работа във всички институции. Често пъти добро действащо законодателство не успява да повлияе в положителна насока на отношенията, които регламентира. Това в най-голяма степен се дължи на неефективното и нееднаквото му прилагане от страна на компетентните органи. Въпреки, че България е малка страна, тя често страда от липсата на единство и последователност на правната система. Кадровите промени в местната администрация затрудняват комуникациите между нея и централната власт. Няма орган, който да разработи стандартни процедури за действие при стандартни видове сделки.

Понякога предприемачът може да бъде изненадан от това, че обръщайки се към един и същ орган по една и съща причина, но на различни дати, изискванията да са се променили. Промяната настъпва не защото се е изменила политиката или пък държавните служители са недоброжелателни, а защото няма ясен стандарт за някои административни изисквания. Резултатът е умножаване на усилията и на ресурсите изразходвани за получаване на необходимото одобрение.

Например регистрацията на собствена фирма би трябвало да е рутинен процес, но желаещият трябва да знае какво да поиска. Не съществува звено, което да информира гражданите за всичките разрешения, съгласувания, лицензии и процедури за узаконяване на обекта, за времето необходимо за набавянето им, таксите, събирани от тях. Общинската администрация може лесно да оборудва консултантско бюро, което да разполага с целия алгоритъм, цени, срокове, списъци на лицензирани фирми, адреси и др.¹⁰ На практика модерната иначе нормативна база се оказва непреодолимо препятствие за проходящия предприемач. Смятаме, че една от възможностите за преодоляване на институционалните пречки е създаването на стандартни процедури за действие, включващи създаването на стандартни правила и стандартни формуляри и др.

При прилагането и тълкуването на отделните закони също има трудности. Например в Закона за МСП, когато става въпрос за различните категории от тях, би трябвало да се имат предвид и някои допълнителни

¹⁰ Вж. по подробно Стоенчева, Цв. Бюрократия, спъва дребното предприемачество. Икономика, 2000, бр. 11, с. 28-29. Там е даден показателен пример за откриване на малък метален павилион за търговия с пакетирани хранителни стоки, за който са необходими 18 документа и разрешителни.

характеристики на признаците за категоризацията, посочени в Допълнителната разпоредба на Закона.¹¹

Досегашното законодателство по отношение на малкия и средния бизнес оказва двойствен и противоречив ефект върху развитието му. Очевидно се налагат изменения и допълнения в действащите нормативни актове, които да създадат обща благоприятна среда за развитие на бизнеса и да осигурят съответствие с правото на ЕС. Правната рамка на МСП се характеризира с множество законови и подзаконови актове, регулиращи различни аспекти от тяхната дейност. Някои нормативни промени вече са факт¹², а други са в процес на подготовка.

Опростени бяха например тръжните процедури в общественния сектор, както и процедурите по възлагане на държавни и общински поръчки. Влезе в сила Законът за обществените поръчки¹³, който е съобразен с препоръките на ЕС в тази област, а подробното стимулиране на МСП се предвижда в разработването на наредбата към закона.

С Решение № 379/30.07.1998 г. на МС номерът по БУЛСТАТ се приема за единен регистрационен номер за идентификация на икономически и други субекти, които извършват дейност на територията на Република България и той замества данъчния и митническия номер.

Повечето правителства поставят изисквания пред предприемачите за започване на определени дейности. Разрешителните режими са един от инструментите, чрез които държавата осъществява регулативната си функция спрямо определени обществени отношения. По правило те водят до сериозно ограничаване възможностите за реализация на някои права на гражданите и юридическите лица.¹⁴

Общественото оправдание на разрешителните режими се основава на факта, че те служат за охрана на други важни защитени от конституцията и законите права на гражданите (например живота и здравето). Всички подобни регламенти представляват пречка за навлизане на пазара, независимо дали се наричат "лицензиране", "сертифициране", "съгласуване" или регистрация. Те имат сходен ефект – ограничават конкуренцията и увеличават разходите за правене на бизнес в даден отрасъл, като така намаляват пазарната ефективност и, като следствие, стопанския растеж.¹⁵

Трябва също да се подчертае, че българското правителство взе решение за отмяна на различните разрешителни и лицензионни режими, защото практиката показва, че те в най-голяма степен генерират корупция - било поради недобросъвестност на органа, издаващ разрешенията, било поради неясна законова регламентация на режима. Смятаме, че от гледна точка на ограничаване възможностите за корупция по-подходящ е регистрационният режим. Анализът на действащите в момента законови

¹¹ Вж. Закон за МСП. ДВ бр. 84 от 1999 г., изм. ДВ бр. 80 и 92/2000 г., и доп. ДВ бр. 42/2001 г.

¹² Закон за МСП, Правилник за прилагане на закона за малките и средните предприятия, Закон за занаятите, Стратегия за подобряване на производствената сфера (в това число промишленост, туризъм, МСП).

¹³ Вж. Закон за обществените поръчки, ДВ бр. 56/1999 изм. доп. ДВ бр. 92 и 97/2000 г.

¹⁴ Славов, П. Разрешителните режими като източник на корупция в публичната администрация. Пари плюс, 5 май 2001, с. 27.

¹⁵ Лицензирането в търговията на дребно с хранителни стоки, търговията на едро и товарния автомобилен транспорт. Институт по пазарна икономика, <http://www.ime.org>.

актове показва, че броят на законите, съдържащи разрешителни режими, е почти двойно по-голям от тези, регламентиращи регистрационните режими.

Въз основа на направен анализ за да се намалят разходите за водене на бизнес предлагаме:

1. Държавното регулиране да се ограничи до опазване здравето и живота на хората, обществения ред и националната сигурност;
2. Лицензионни режими да се въвеждат само със закон;
3. Подзаконовите нормативни актове да не въвеждат по-големи ограничения от водещия закон;
4. Да се подобри координацията между институциите, участващи в една лицензионна процедура.
5. Когато се въвежда нов лицензионен режим, той да е добре мотивиран и консултиран със Съвета по законодателство.

В България разходите по започване на бизнес и по сделките (транзакционните разходи) изобщо, не са детайлно изследвани. Единственият опит за измерване е извършен от Институт по пазарна икономика в средата на 1996 г., когато са изследвани МСП. Това проучване показва, че времето, необходимо за получаване на всички изисквани разрешителни за отваряне на малко "Кафене" или магазин е най – малко 4 седмици. Предоставянето на всички изисквани документи на общинските власти също не е гаранция за издаване на лиценз в определен срок.

Агенцията за МСП, със съдействието на областните управи, изготви Наръчник за регистрация на едноличен търговец, който е публикуван в Интернет страницата на АМСП. В него се дават необходимите указания за регистриране, с примерните образци на изискваните формуляри. Данните за съответните ведомства по регистрацията са изготвени и обобщени за всяка област в страната. Направен е преглед на необходимите документи за откриване на търговски обект.

Новият закон за МСП включва широк спектър от мерки за насърчаване създаването и развитието на МСП. Те са обхванати в четири раздела, дефиниращи както инструментите, така и сферите, в които да се насочи държавната помощ за сектора. Законодателят е преценил като най-целесъобразно държавната насърчителна политика да се съсредоточи предимно върху финансовото подпомагане на МСП и реализацията на целеви програми, които са от полза за един или друг аспект от тяхната дейност.

Затрудненията за МСП започват още от началната фаза на живот. В препоръката на Европейската комисия за подобряване и опростяване на бизнес средата за стартиране на бизнеса от 22 април 1997 г. се препоръчва за всички формалности по създаването на едно предприятие страните-членки да установят "one stop shops" – "обслужване на едно гише", да се използват единна регистрационна форма и единен идентификационен номер и да се ускорят процедурите по регистрацията. Препоръката предписва също страните-членки да стимулират предприятията в техните първи години на съществуване чрез опростяване на данъчните, социалните и статистическите задължения.

Всички страни с развито пазарно стопанство прилагат специални мерки и схеми, вкл. и данъчни облаги, които имат за цел да подобрят

икономическата и технологическата среда на МСП, като по този начин се подобрява възможността за установяването и растежа на тези предприятия. Политиката спрямо тях е повлияна от това, че **малкият бизнес играе основна роля в икономиката във връзка с производствения капацитет, заетост, иновационен потенциал, а оттук и конкурентоспособност на съответната промишленост или страна в цялост** (подч. м. – Й. В.). Развитието на малкия бизнес може да бъде забавено или спряно от редица икономически и други фактори, които до известна степен могат да бъдат неутрализирани или притъпени посредством подходяща държавна инициатива. Обратно, всяка неправилно оценена държавна инициатива може да забави или дори да унищожи малките предприятия.

От разгледаната цялостна нормативна рамка, имаща отношение към МСП може да се направят следните **изводи**: Тя се характеризира с известна непоследователност, нестабилност и противоречивост. Процедурите, определени в нея, са дълги и сложни. Лицензионните и разрешителните режими са прекалено много. Съществуват нормативни празноти. Липсват конкретни механизми за насърчаване на МСП. Отсъствието на специална единна нормативна рамка за развитие на МСП силно затруднява дейността им.

III. Държавна политика за преодоляване на икономическите проблеми пред малкия и средния бизнес

Едни от най-често срещаните проблеми на малкия и средния бизнес са икономическите. Най-общо те обхващат финансирането и кредитирането, данъчно-осигурителната система, търговската и митническата политика.

1. Политика за преодоляване проблемите в областта на финансирането и кредитирането

МСП изпитват голяма нужда от външно финансиране за развитието си, но достъпът до него е сериозно затруднен от високите изисквания на банките. Основни проблеми на МСП при ползването на банкови кредити (независимо дали кредитният ресурс е в рамките на собствените парични ресурси на банките, или е по предоставени кредитни линии и програми чрез банки посредници) са усложнените банкови процедури, невъзможността МСП да предоставят изискуемото по Закона за банките и наредбите на БНБ обезпечение, например ипотека на недвижимости, достатъчен залог на дълготрайни материални активи или ДЦК и др.

От края на 1998 г. и през 1999 г. започнаха първите последователни действия за облекчаване достъпа на малкия и средния бизнес до кредитен ресурс. Взети заедно, те формираха и основните насоки на националната политика в областта на финансирането. Създадоха се възможности за нови финансови инструменти за гарантиране на улеснен достъп на МСП до заеми и се разработиха програми за микрокредитиране.

Основните насоки за финансирането на МСП за заложи в Закона за МСП, в който се казва: „че създаването и развитието на МСП се насърчават чрез:

1. Финансово подпомагане на дейностите им;
2. Гарантиране на част от кредитния риск по кредити, предоставени целево на малки и средни предприятия;

3. Разработване и реализиране на програми за малки и средни предприятия.

Приоритет при насърчаване имат: производствени, високотехнологични, експортно ориентирани МСП; МСП, създаващи нови работни места в райони с безработица, по-висока от средната за страната; осъществяващи туристически дейности; лечебни заведения, извършващи по занятие превозна дейност; новообразувани МСП; МСП, свързани с производство на земеделска продукция; занимаващи се с дейности по опазване на околната среда; осъществяващи развойна дейност.

Основните принципи, върху които почива политиката на ЕС в областта на МСП, целят да опростят и подобрят бизнессредата, в която действат най-малките икономически субекти. Конкретните насоки на тези принципи са следните: подобряване на административната и регулаторна среда, подобряване на финансовата среда на предприятията, подкрепа на МСП за интернационализиране на дейността им и на стратегиите им, засилване на тяхната конкурентоспособност и облекчаване на достъпа им до нови технологии и развитие на предприемачеството сред определени социални групи.

Същите принципи са включени и в Националната стратегия за присъединяване на Република България към ЕС. Като краткосрочен приоритет е посочен "Провеждането на политика за създаване на благоприятна институционална, нормативна, административна и финансова среда за развитие на МСП и повишаване на тяхната конкурентоспособност"¹⁶ чрез:

1. Разработване на национална стратегия за подкрепа на МСП и краткосрочна програма за осъществяване на непосредствените й цели;
2. Проучване на възможностите за нови финансови инструменти и проектиране на схема за микрокредитиране и гаранционна схема;
3. Идентифициране на потенциални източници на средства за осигуряване дейността на Агенцията за МСП и за разширяване на мрежата от местни структури за подпомагане на тези предприятия и за разработване на проекти.

Проблемите на финансирането на МСП имат два аспекта:

- от гледна точка на предприемачите;
- от гледна точка на банките.

А. Основните проблеми, при финансирането и кредитирането, които изтъкват предприемачите са:

- липса на кредити, особено за инвестиране;
- сериозни проблеми при финансирането;
- отсъствие на преференциални кредити при стартиране;
- нестабилна и слаба банкова система;
- несигурна и динамична икономическа среда, при която предприятията не могат да правят прогнози за развитието си.

¹⁶ Вж. Национална стратегия за присъединяване на Република България към Европейския съюз. http://www.government.bg/bg/official_docs/strategies/strategy_acc_bg.

Като най-съществени ограничители при получаване на кредит са условията по кредита:

1. Твърде високи размери на лихвените проценти – от 14-18%. Това е непосилно за мнозинството от МСП, които работят при средна норма на печалбата от 10-15%. Добрата идея, с която беше създадена Насърчителна банка остана забравена, тъй като и тя спазва изискванията на Закона за банките. Смятаме, че лихвен процент по кредитите в рамките на средната норма на печалбата би стимулирал предприемачите.

2. Голям е размерът на исканите обезпечения - от 120 до 200% от величината на отпуснатия кредит, което го прави непосилен и дори икономически неизгоден.

3. Критериите за оценка икономическото състояние на кредитоискателите също са съществена пречка. Сред основните критерии са доброто финансово състояние на предприятието и неговата история. Тук трябва да се направи разграничение между стартиращи предприятия и предприятия с история. Друг е въпросът, че значителна част от предприемачите не могат да си направят изискваният се бизнес-план.

4. Разходите по подготовката на необходимите документи за отпускане на кредит:

- за изготвяне на бизнес плана;
- за обслужване на кредита;
- за собствено финансово участие;

Б. Банковата политика към МСП

След въвеждането на Валутния борд и засилването на надзора от страна на БНБ търговските банки са доста предпазливи при отпускането на нови кредити като според принципа за отпускане банковото кредитиране се разделя на:

1. Стандартно банково кредитиране, при което предприятията кандидатстват на общо основание като всички икономически субекти и

2. Специализирано, което включва разработването на финансови инструменти специално за МСП, а именно:

- а) схеми за микрокредитиране;
- б) рисково финансиране;
- в) гаранционни кредитни схеми.

Стандартното банково кредитиране на МСП е силно ограничено и по данни на БНБ към 30.06.2000 г. само около 31,5% от всички доходноосни активи на банковата система са под формата на отпуснати кредити. Банките по принцип избягват да влагат свободните си ресурси в кредити, независимо от стабилната макроикономическа среда и редицата други положителни фактори, отчетени след въвеждането на Валутен борд. Практически е невъзможно МСП да получи стандартен кредит. Проблемът е доста сериозен като се има предвид делът им в БВП и добавената стойност, а също в заетостта.

Основните проблеми, които възникват при взаимоотношенията между търговските банки и МСП, които кандидатстват за кредит са свързани основно със: съществуващата законодателна база и нормативната уредба на БНБ; ниската компетентност на мениджърските екипи на МСП;

недостатъчната информация за условията на кредитиране и съществуващите финансови инструменти за МСП и сложните банкови процедури.

Голяма част от МСП, не могат да представят в търговските банки надеждна информация за своята дейност. Проблем е и осигуряването на банкова гаранция и съфинансиране на инвестиционния проект. Кредитните комитети на банките се въздържат да отпускат заеми, които не са гарантирани с високо обезпечение. В по-голямата си част търговските банки отпускат кредити на първокласни клиенти. Една от причините за тази консервативна политика е законодателната база. Действащата нормативна уредба не гарантира бърза процедура за прехвърляне правата по даденото като гаранция обезпечение от МСП на банката в случай на неиздължаване на кредита.

Търговските банки не могат да получат официална информация дали кредитоискателят има заеми в други кредитни институции. Регистърът на особените залози не дава информация дали акциите на определено предприятие са заложени. Централният депозитар, от една страна, предоставя информация дали предприятието има залог върху парични средства, стоки и машини, но не предоставя такава дали има залог върху акции. При отпускането на дългосрочни кредити, търговските банки, които нямат кредитна линия с привлечени средства от чужбина, изпитват затруднение, тъй като обикновено банките разполагат с прогнозируем ресурс до една година.

В това отношение, определено трябва да се направи следното:

1. Да се създаде специален гаранционен фонд, в който да участва държавата и търговските банки за гарантиране на риска по отпускане на кредити на новосъздаващи се МСП;
2. Опростяване на процедурите по отпускане на кредитите.
3. Въвеждане на гъвкави лихвени проценти по кредитите за надеждни кредитополучатели, според експертни оценки на банките.
4. 4. Промяна на нормативната уредба, гарантираща на търговските банки бързи съдебни процедури по изпълнение на заложено имущество и ипотека. Специално в областта на кредитирането на малкия и средния бизнес особено удобни са арбитражните съдилища, където евентуални спорове ще се решават бързо и с минимални разходи за страните.

Алтернативните форми на финансиране¹⁷ включват:

- а) схеми за микрокредитиране;
- б) рисково финансиране;
- в) гаранционни кредитни схеми.

Финансирането обикновено е от Европейския съюз (по програмите PHARE, ТЕМПУС) или на базата на двустранни споразумения.

За да се ползват от повечето от програмите предприятията трябва да имат и статут на МСП. Съгласно Правилника за прилагане на ЗМСП за да получат този статут те трябва да бъдат вписани в Регистър на МСП. Това

¹⁷ Вж. Кредитиране на малък/среден бизнес и селско стопанство
<http://www.big.dir.bg/kreditirane/index.htm>

може да се направи само в Агенцията за МСП, което е едно допълнително затруднение.

Агенцията за МСП разпространява информация, в която се дават правила за кандидатите за банкови кредити, както и за съществуващите кредитни линии.¹⁸

Макар, че вниманието на правителството се насочва към разкриването на по – широк достъп до финансови източници за МСП, избраните финансови инструменти остават все още неподходящи. Повечето инициативи са насочени предимно към дългосрочно финансиране на активи, докато изследванията доказват, че най – голямата нужда на МСП е за краткосрочно финансиране, за оборотен капитал. Според нас трябва решително да се опростят процедурите за взимане на кредити за малкия и средния бизнес.

Наред с посочените се използват и алтернативни форми на финансиране: Рисково финансиране; Договор за лизинг; Договор за заем съгл. ЗЗД; Публично предлагане на акции и издаване на облигации; Договор за дружество съгл. ЗЗД.

Друг източник на финансиране на МСП са чуждестранни инвестиции. Те са основен фактор за осигуряване на необходимите ресурси за реструктуриране на икономиката, за приватизация и за развитие на капиталовите пазари. В тази насока определено трябва да се утвърдят такъв данъчен режим и режим на стимулиране, които да улеснят МСП в изготвянето на бизнес планове за привличане на източници на външно финансиране, за създаване на подходяща бизнес среда за привличане на чуждестранни МСП, които да се установят в България. Положителен ефект би изиграло и предоставянето на облекчения по отношение режима на установяване на чужденци в страната - облекчаване процеса на различните видове първоначални регистрации при установяване на дружество в България, улесняване на процедурите по режима на придобиване на земя и при благоустрояване на терена за извършване на стопанска дейност и облекчаване на процедурите за внос и износ.

2. Политика за преодоляване проблемите в областта на данъчно-осигурителната сфера

Неразделна част от общата данъчна политика на държавата е и политиката провеждана към МСП и повишаване на тяхната конкурентоспособност.

Данъчната политика се основава на определени данъчни правила и закони, които трябва да са ясни, пълни, навременни, точно регламентирани и непридружавани от набор правилници, наредби, тълкувания и др. Имайки

¹⁸ В момента действат следните програми и кредитни линии обслужващи малкия и средния бизнес: 1. УСТОИ - Програма за микрофинансиране на CRS/България; 2. Програма на немската кредитна институция "KfW" за кредитиране на малкия бизнес в България; 3. Програма на "НАСЪРЧИТЕЛНА БАНКА" АД за инвестиционно кредитиране на МСП; 4. Национална мрежа за микрокредитиране; 5. Кредитна линия за МСП по програма "PHARE"; 6. Гаранционни схеми на "Обединена Българска Банка"; 7. КЕЪРСБЕК – България АД; 8. Програми на холандското правителство – "PSO" и "PSO+" за икономическо сътрудничество; 9. Програма на фондация "ФАЕЛ" чрез ОББ за насърчаване на МСП; 10. Инвестиционни програми на държавен фонд "ЗЕМЕДЕЛИЕ"; 11. Програма "САПАРД"; 12. Програми на Министерството на труда и социалната политика. 13. Програма за развитие на ООН (UNDP); 14. Проект за подпомагане и подкрепа на бизнеса; 15. Програма на ООН за развитие и международна организация на труда.

предвид тези правила икономическите субекти вземат своите решения и изграждат стратегия свързана с тях, наречена данъчно планиране. Чрез тази стратегия те се опитват да постигнат най-голяма възвращаемост на вложения капитал (за тях – минимум плащане на данъците) при действащата данъчна политика.

Във всички развити страни промяната в данъчните закони става в определен период преди те да влязат в сила, достатъчно дълъг за да може икономическите агенти да се подготвят за новите условия.

В България се наблюдава стабилизиране на нормативната рамка свързана с данъчното законодателство. Въпреки това се набелязват определени слабости като:

- недостатъчно съгласуване на понятията използвани в различните закони;
- приемане на някои закони под въздействието на външни фактори;
- недобре подготвени закони, без да е проучен опита на водещите страни;
- честа промяна и допълване;
- приемане на финансови и нормативни актове, на които се придава обратно действие;
- промяна на данъчния режим на един данъчен субект в средата на годината или непосредствено преди следващата.

Посочените слабости се отразяват на всички стопански субекти в България, но докато големите предприятия имат потенциал да преодолеят тези трудности, МСП в много малка степен могат да се приспособят и да развиват успешна стопанска дейност. Поставени при тези условия те са в неравностойно положение спрямо останалите икономически субекти, с което се нарушава конкурентната среда и те развиват бизнеса си в “сивата икономика”.¹⁹ Как обаче държавата да компенсира това неравностойно положение – чрез осигуряване на стабилна рамка за водене на бизнес или чрез специални преференции? Определено смятаме, че тя трябва да осигурява стабилна данъчна рамка.

Основните проблеми за МСП от гледна точка на данъчната политика могат да се обобщят в няколко групи.

1. Голям размер на данъците;
2. Голяма бюрокрация на данъчната администрация;
3. Нееднакво третиране на данъчните субекти;
4. Ниска данъчна култура и дисциплина.

При анализа на данъчната политика провеждана от държавата констатираме определени факти и се опитваме да направим някои предложения.

¹⁹ Анкетирани представители на големите фирми посочват, че не се отчитат само 15% от оборотите. Докато при МСП този процент е по-висок - 22%. По сектори, според бизнесмените, в отрасъл търговия не се декларира близо една четвърт от оборотите. На второ място е секторът на услугите (23%), следва транспорт (22%), селското стопанство и строителството с по 18% и индустрията с 16%. (Вж. Илиев, П. 8 % от бизнеса излиза на светло при по-ниски данъци, Стандарт, 12.12.2000, с. 12.)

Регистрираните като еднолични търговци(ЕТ) се облагат през годината с авансови вноски, съгласно Закона за корпоративното подоходно облагане²⁰, а накрая се формира облагаем доход по Закона за облагане на физическите лица(ЗОДФЛ)²¹, т.нар. патентен данък. Това е едно странно противоречие, което трябва да бъде премахнато. Едноличен търговец, определен като МСП, трябва да се смята за самонает и да се облага по ЗОДФЛ, докато този, който управлява значителни капитали и има наети работници, да се облага по ЗКПО. Защото в противен случай се получава така, че един ЕТ внася авансово вноски, съгласно ЗКПО, а в края на годината се оказва, че е надвнесъл, тъй като авансовите вноски не са съобразени с необлагаемия минимален доход по ЗОДФЛ.

Малкият бизнес на хората със свободни професии също не е обложен по най-правилния начин. На тях им се признават определени проценти допустими разходи. И тук съществува противоречие, тъй като съгласно ЗОДФЛ има облекчения, които пък пак съгласно същия закон са напълно освободени от данък и се считат за необлагаем доход.

Във връзка с някои занаяти се въведе патентен данък, но според нас, той трябва да се плаща еднократно и да намери място в Закона за местните данъци и такси, а занаятите, които са на изчезване да бъдат поставени на облекчен режим.

Прагът за регистриране по ДДС в сравнение със страните от ЕС е висок, а в някои държави дори и няма такъв – Испания, Италия, Швеция.²² В България за някои МСП, високият регистрационен праг е благоприятен, доколкото стопанската им дейност не се влияе от това, че предприятието им на практика е изключено от кръга на данъчно задължените лица. Това са търговците на дребно, лицата, занимаващи се със занаятчийска дейност, лицата, които предоставят услуги с личен труд и др.

За друга част от МСП, липсата на регистрация по ДДС е проблем, който пречи на развитието на техния бизнес. Това са най-вече производствените и новообразуваните предприятия. Производствените предприятия закупуват суровини, материали, оборудване, за които заплащат ДДС, но нямат право на данъчен кредит и право да начислят ДДС. Ако клиенти на предприятието са лица, които не са крайни потребители, а влагат стоката в производството на друга стока и са регистрирани по ДДС, за тях ще е неизгодно да работят с това предприятие. Има и други проблеми, но те могат да се решат чрез разширяване режима на доброволната регистрация. В момента тя е допусната за т. нар. "големи износители", които имат обща стойност на износа над 50000 лв., лица с обща стойност на ДМА в размер на 150 000 лв. и за тези юридически лица, чийто ефективно внесен основен капитал е най-малко равен на левовата равностойност на 1 млн. щатски долара, независимо от облагаемия оборот или общата стойност на износа. Смятаме, че тя може да се допусне и за МСП.

Много съществени подобрения могат да се направят по отношение режима на облагане с ДДС. В общият случай той се изисква при фактурирането. По-правилно е това да става при инкасирането

²⁰ Закон за корпоративното подоходно облагане. ДВ бр. 115/1997 г., посл. изм. ДВ 111/1999 г.

²¹ Закон за облагане доходите на физическите лица. ДВ бр.118/1997 г. посл. изм. ДВ бр. 105/2000

²² Вж. МСП и конкурентоспособност, ЦИР, 2001, Агенция Икономика, 2001, с.108

(получаването) на сумите, поради големият размер на междуфирмената задлъжнялост на предприятията в страната.

Други подобрения, които могат да се направят в тази насока са следните:

1. Да има и различен размер на корпоративния данък за отделните сфери на дейност – по-нисък за производството и по-висок за търговията и услугите.
2. МСП да формират, но да не внасят данък върху печалбата за три години от своето регистриране.
3. Механизмът за определяне размера на авансовите вноски да отчита спецификата на различните отрасли, например сезонна дейност, строителство и т. н.
4. Да се прецизира облагането с патентен данък на предприятия, упражняващи две или повече професии и то да не се увеличава в зависимост от увеличаване броя на наетите лица с цел да се стимулира откриването на нови работни места.
5. Определянето размера на патентния данък за различните дейности да се основава на икономически анализ за съответната дейност.

ДДС може да бъде намален чрез:

1. Въвеждане на диференцирани ставки на облагане за определени дейности – хранително-вкусова промишленост, селско стопанство, туризъм, здравеопазване и други в съответствие с европейското законодателство;
2. Въвеждане режим на регистрация по избор по ЗДДС независимо от оборота и намаляване периода за възстановяване на ДДС, например до един месец.

Общият извод, който може да се направи за данъчната политика е: Необходима е диференциация на данъчните ставки, чрез която да се постигне по-справедливо данъчно облагане на МСП при максимално отчитане на конкретната им специфика. Паралелно с това би трябвало да се предприемат стъпки за намаляване на данъчната тежест с цел стимулиране на икономическия растеж, а оттам и на мотивацията за заплащане на данъците. Това ще доведе и до повишаване процента на доброволно внасяните дължими данъци и съответно намаляване частта на "сивата икономика".²³

Реформата в социалното осигуряване и въвеждането на здравното осигуряване също създават промени в средата за развитието на МСП.

Осигурителната тежест за работодателите следващите години леко се намалява, но размерът на вноските е достатъчно голям. По принцип тази тежест е неутрална и няма никакви специални преференции за работодателите и работниците от МСП, с едно-единствено изключение – стимулирането на еднолични търговци да разкриват работни места (чл. 63 от Закона за закрила на безработицата и за насърчаване на заетостта - ЗЗБНЗ)²⁴.

²³ Вж. Study on the company taxation in the European Union. Проучване върху фирменото облагане в Европейския Съюз. <http://www.bia-bg.com/unice/docs/11.htm>

²⁴ Закон за закрила на безработицата и за насърчаване на заетостта. ДВ бр. 120/1997 г., посл. изм. и доп. ДВ бр. 25/2001 г.

Приравняването на осигурителните задължения за работодателите и за възложителите ще накара МСП да преосмислят досегашната си политика на сключване на договори за възлагане паралелно с трудовите договори или изцяло подменящи ги.

Новата осигурителна система, макар и да води до намаляване тежестта за работодателя, ще създаде първоначално някои административни проблеми на МСП, особено на микропредприятията. Тези проблеми са свързани с начисляването и превеждането на осигурителните вноски в осигурителните фондове и поемането на част от задълженията по краткосрочното осигуряване, вкл. изплащането на обезщетенията, начисляването на тези вноски върху социалните разходи, върху обезщетенията в случаите на временна нетрудоспособност, бременност, раждане и отглеждане на малко дете и др. МСП и по-специално микропредприятията могат да избегнат тези усложнения, като се снабдят с подходящ софтуер или пък като ползват услугите на осигурителна каса или добър счетоводител.

Би трябвало МСП да се възползват по-широко от данъчните преференции за включване на работниците и служителите си в доброволното пенсионно и здравно осигуряване.

Общият извод е, че новото здравно и осигурително законодателство създава както проблеми, така и някои предимства за МСП. Проблемите имат определено преходен характер и могат лесно да се преодолеят.

3. Преодоляване на проблемите в областта на търговската и митническата политика

Присъединяването към европейските структури предизвиква радикално преструктуриране на икономическата и търговската политика. От самото начало на прехода външнотърговската политика беше очертана в посока към нарастване на стокообмена с европейските страни, засилване на регионалното сътрудничество и създаване на свободни зони за търговия.

Либерализирането на външната търговия като едно от завоеванията на пазарната реформа не стана изведнъж. Неколкократно беше променян външнотърговският режим в посока намаляване на рестрикциите и редуцията на количествените ограничения. Насоки за либерализирането на външната търговия бяха включени и в "Програма 2001".²⁵ Либералният и с постоянен характер външнотърговски режим създава благоприятен климат за функциониране на МСП. Част от тях обаче все още не осъзнават напълно последиците от Европейското споразумение и перспективите на бъдещата интеграция за собствения им бизнес.²⁶ Установяването на контакти с партньори от ЕС не би могло да бъде от особено голяма полза, ако на представителите на малкия и средния бизнес липсва достъпна информация за изискванията на интегрирания европейски пазар. Българските производители и износители не биха могли да се адаптират към тези изисквания без активната намеса от страна на държавата под формата на опростяване на административната и правната среда за развитие на бизнеса, подобряване на финансовата среда и др.

²⁵ Вж. Актуализирана програма "България 2001", март, 2000.

²⁶ Доклад за МСП в България 1996-1999 г., АМСП - ФРП, ЦИР, 2000.

Предимствата на сключените споразумения с ЕС (в сила от 1.02.1995 г.), ЕАСТ (в сила от 1.01.1998 г.), ЦЕФТА (в сила от 1.01.1999 г.), Турция (в сила от 1.01.1999 г.), Македония (в сила от 1.01.2000 г.) е, че се осигурява достъп на пазари извън страната и предоставят нови възможности за разширяване на износа на МСП.

Външната търговия се извършва под знака на понататъшната либерализация., за което спомогна новия Закон за митниците, Правилника за неговото приложение и наредбите, регламентиращи режима на внос и износ на стоки. Тези нормативни актове са изградени според постиженията на правото на ЕО.²⁷

През 2000 г. се въведоха нови митнически тарифи в съответствие с Европейското споразумение. Освен това българското правителство на 20.02.2000 г. взе решение и за освобождаване на 143 позиции от митническата тарифа, обхващащи вноса на конкретни промишлени стоки, с произход от ЕС и ЦЕФТА, които са необходими за инвеститорите. Тези мерки още повече либерализираха търговията.

Сега българските мита възлизат средно на 15,1% върху всички продукти, на 24,4% върху селскостопанските продукти, на 13,5% върху рибните продукти и на 12,6% върху промишлените стоки. За сравнение, митата на ЕС възлизат на 5,3% върху всички продукти, 9,4% върху селскостопанските, 12,4% върху рибните и 4,2% върху промишлените продукти.²⁸

От 1991г. митническите ограничения бяха изменяни неколкократно (1991, 1992, 1993, 1997г.) като се приспособяваха към изискванията за хармонизиране.

Това, което е характерно за България е преминаване към смесен режим - регистрационен и разрешителен. Промени, макар и не толкова значителни по отношение на външнотърговския режим, предстоят, така че външнотърговският режим не е устойчив.

Освен положителните законодателни компоненти постигнати във външнотърговския режим, се изгради институционална структура, с цел осигуряване на по-ефективен износ. Вече функционира Агенция за експортно застраховане, чиято задача е гарантиране на финансовия, бизнес риск който възниква във външнотърговските операции.

Освен това беше създаден Център за стимулиране на износа, който ще играе съществена роля за формиране на оптимална експортно ориентирана политика, която да доведе до растеж на износа, подобряване на диверсификационната му структура и конкурентоспособност на производителите.

Ефектът на либералната външнотърговска политика обаче е все още слабо доловим в икономиката. За недостатъчно развитите икономики, изпитващи потребност от бърз икономически растеж, е характерно провеждането на експортно ориентирана политика въз основа на отваряне на икономиката и насърчаване на конкурентния натиск.

²⁷ Годишен доклад за 2000 г. на Европейската комисия за напредъка на България в процеса на присъединяване. с. 82. <http://www.evropa.bg/download/regrep2000bg.zip>

²⁸ Пак там.

Ефектът на либерализацията е разгръщане на конкуренция, но доколко това ще стане и ще спомогне за ценово равновесие на пазара зависи и от икономическия потенциал на страната. Слабият потенциал на икономиката, ниската конкурентност на стоките, слабата еластичност на търсене на международните пазари не позволява либерализацията да има динамичен ефект и да предизвиква съответна икономия от мащаба на производството. Причина е, че България трудно възвръща позициите на загубените пазари, както и завоюването на нови, където изискванията за качество са твърде високи и са трудно преодолими за нашите производители.

Съществен въпрос за ефективността на търговската политика е дозирането на либерализация в периода на преход и реструктуриране на икономиката. Съществува опасност прекалената либерализация да бъде за сметка на местното производство. Затова в етапа, докато се развиве конкурентен вътрешен пазар, който да е в състояние да се противопостави на навлизането на стоки от вън е необходимо да се намери баланс между протекционизъм и либерализация, т.е. да се търси най-доброто съчетание между предимствата на протекционистичната и либералната външнотърговска политика.

Външнотърговският режим има временен характер и може да бъде ефективен по отношение разпределението на ресурсите в икономиката, ако се съчетава с мерки в защита на местните производители. Поради липса на ясно очертани експортни приоритети в икономиката, негъвкавостта на все още съществуващите държавни външнотърговски фирми (някои от които са в изолация) към търсенето на международния пазар са също предпоставка ефектът на либералната външнотърговска политика върху бизнеса да е слаб.

Разработването на цялостна ефективна политика за отваряне на икономиката би спомогнало да се намери оптимума между протекционизъм и либерализацията на външната търговия. В развитието на външнотърговската политика и за постигането на положителен ефект върху балансираността на вътрешното и външното равновесие би трябвало да се обърне внимание на следните основни компоненти:²⁹

- прилагане на селективност по отношение на кредитната, данъчната и митническата защита за различни производства и сектори от икономиката
- постигане на ефективна структурна адаптация на националното стопанство към международния пазар, посредством развиване на производства с конкурентни предимства, оздравяване на експортно ориентирани отрасли, изграждане на нови печеливши, привличане на чужди инвестиции в нови производства и вклиняване в процесите на глобализация на световната икономическа система.
- промяна на външнотърговския режим в посока към по-голяма устойчивост и хармонизирането му с изискванията на ЕС.
- очертаване на ефективна регулиращата функция на държавата във външнотърговската политика.

²⁹ Вж. Програма "България 2001" - две години. Кръгла маса, Бояна, 20 – 21 май 1999 г. Александрова, С., Търговска политика. http://195.34.121.228/ced/BG/public_relations/pr2001/8.

Може да се смята, че пазарът в България е силно либерализиран. Вносните мита и квоти не са сериозна пречка за навлизане на чужди стоки и услуги. Тук стои въпросът за защита на националният пазар от нелоялна конкуренция по линията на контрабандния внос.³⁰

Външнотърговската политика на България създава предпоставки за развитие на конкурентни предприятия в т.ч. МСП.

Това, което липсва на тези предприятия, е достъп до информация за постигнатите договорености във вид, годен за ползване и професионални знания за нейното използване. Необходимо е много по-пълно осигуряване на стопанските субекти с цялостна и изчерпателна информация за тарифните мерки, действащи у нас и прилаганите спрямо българските стоки на външните пазари с цел те да могат да се възползват от възможностите на преференциалната търговия. Правителствените и не правителствените структури (АМСП, АЧИ, Институт по търговия, Център за насърчаване на износа), които обслужват МСП, трябва да обединят усилията си и да създадат интегрирана система за информационното им обслужване.

Липсва и пълен анализ на изпълнението на тарифните квоти за български продукти, продавани в ЕС през последните 7 години. По-малко от половината от тях се изпълняват от 50 до 100%.³¹ Съществуват и някои деформации, породени от други мерки на външнотърговската политика. Повечето нетарифни ограничения като експортни такси и лицензионни процедури бяха премахнати през периода 1997 г. – 2000 г. Все още продължават да действат техническите стандарти и митническите процедури.

Малкият и средният бизнес в България в условията на преход към функционираща пазарна икономика е естествена необходимост и разкриването на някои от основните трудности и ограничения пред него на макро равнище са наложителни. Развитие на този бизнес трябва да бъде приоритетно направление в икономическата политика на държавата. Това е необходимо да стане не по принцип, а чрез конкретни механизми и институции и осигуряване на благоприятна бизнес среда. В бъдеще малкият и средният бизнес и МСП като негова организационна форма ще играят все по-важна роля в икономиката на България.

³⁰ Вж. Минчев, В. Контрабандни са 20 процента от търговията ни с ЕС. – Икономика, 2000, бр. 3-4, с. 14-15., Илиев, П. 86% от цигарите се внасят контрабандно, Стандарт, 06.12.2000, с.13.

³¹ Вж. по-подробно Вж. МСП и конкурентоспособност, ЦИР, 2001, Агенция Икономика, 2001, с.85.